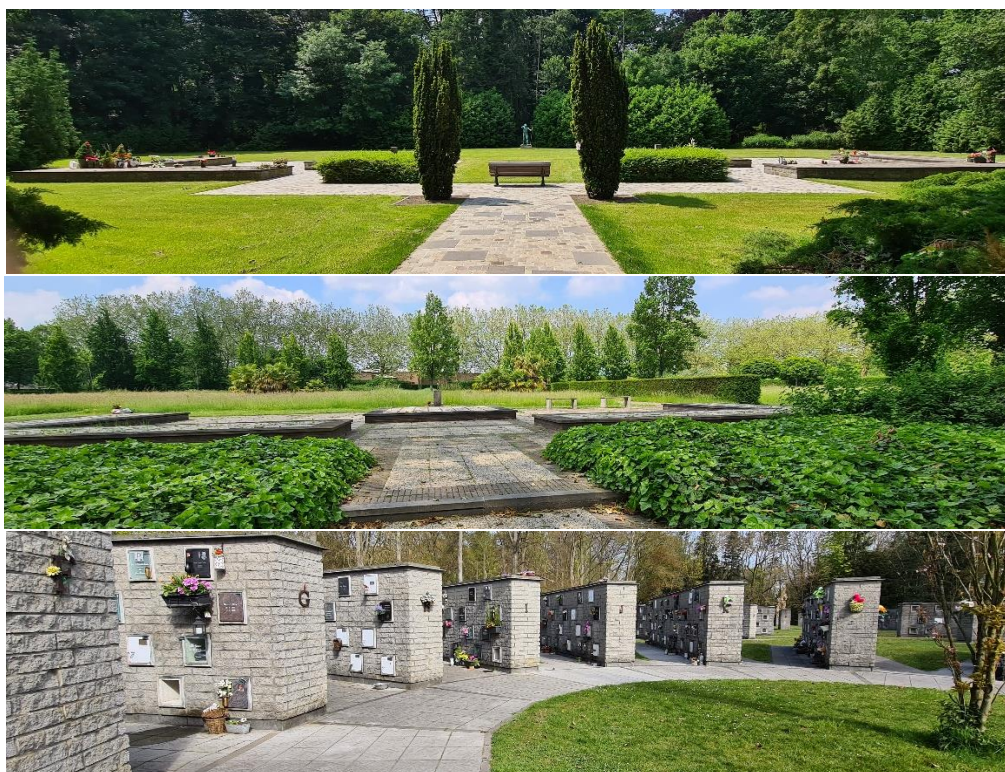

Geïntegreerd beheersplan Parkbegraafplaats Schoonselhof Antwerpen:

PERKNOTA: Asbestemmingsperken

dr. TAMARA INGELS	drs. Patrick Van den Nieuwenhof
Bart Opstaele	Ir. Ar. Katrin Berckmans
Ir. Ar. Cathérine De Bie	Tom Dorau
Datum eindrapport: 31/08/2023	
Opdrachtgever: Stad Antwerpen	
	Projecten en expertise in funeraire cultuur Schrieksesteenweg 113 2580 Putte Ondernemingsnr.: BE0820.134.109 www.intro-cultuur.be info@intro-cultuur.be

Inhoud

1. Toelichting bij deze perknota	2
2. Identificatie.....	3
3. Historische nota.....	4
4. Inventarisatie en toestand	14
4.1. Strooiweide De Herder (perk 15): de eerste strooiweide	14
4.2. Strooiweide Platanendreef (perk 14)	20
4.3. Gedenkzuilen.....	22
4.3. De oude columbaria	24
4.4. Nieuwe asbestemmingsperken met columbaria, strooiweiden en urnenveld (perken 12, 12a, 13, 13a).....	29
5. Erfgoedwaarden	33
6. Visie en doelstellingen.....	33
6.1. Knelpunten en kansen.....	33
6.2. Visie	34
6.3. Doelstellingen.....	35
7. Maatregelen	36
8. Opvolging en evaluatie.....	36

1. Toelichting bij deze perknota

Deze perknota volgt de structuur van een ‘mini-beheersplan’. Volgende structuur kan men hier terugvinden:

1. Identificatie
2. Historische nota
3. Inventarisatie en toestandrapport
4. Erfgoedwaarden
5. Visie en doelstellingen
6. Maatregelen
7. Opvolging en evaluatie

In deze nota gaan we in op de historiek van de eerste asbestemmingsperken, maar kijken we ook naar de toekomst van asbestemming en het potentieel van funerair erfgoed dat daar momenteel in gegenereerd wordt. In de looptijd van het beheersplan kan deze nota als richtingaanwijzer gebruikt worden voor de verdere verfijning van funerair crematie erfgoed.

2. Identificatie

De asbestemmingsperken zijn op het Schoonselhof in ontwikkeling sinds de vroege jaren 1970, dus nog van voor de effectieve opening van het crematorium op de site.

In de loop van de decennia ontwikkelde asbestemming zich in Vlaanderen in diverse mogelijke bestemmingswijzen, van strooiweiden en columbaria, tot urnenvelden en het urnenbos (natuurbegraafplaats). Urnen kunnen op de gehele begraafplaats in concessies (kelders) worden bijgezet. Ook op de ereperken zijn urnen begraven.

Perknummers	Volgende perken zijn momenteel ontsloten als asbestemmingsperken (deze liggen allen aan de noordoostelijke zijde van de begraafplaats, in de nabije omgeving van het crematorium): - Columbaria: 12 en 12 a (deels), 13 (b, c en d), 16 - Strooiweides: 12, 12a, 13 (a en b), 14, 15 - Urnenvelden: 12 en 12a - Urnenbos (geen nummer)
Kadasternummers Beschermd/niet beschermd	Beschermd: Deel van 496F, 469F, 471B, deel van 481B Momenteel niet beschermd (wel op te nemen in perimeter van de bescherming): 460H, 460G, 471C
Ligging op plan	 The map shows the layout of the Schoonselhof cemetery. A red circle highlights a specific area in the upper right quadrant, corresponding to the asbestemmingsperken mentioned in the table. The plan also shows the location of Fort VII, the crematorium, and various roads like Kerkstraat and Leendertstraat. A legend at the bottom right explains the symbols used in the plan.

Op vlak van eigendom zijn er rond de asbestemmingsperken reeds verschillende formules in de tijd geweest. Vandaag is het crematorium in beheer van de intercommunale Pontes, maar worden de asbestemmingsperken beheerd door de dienst begraafplaatsen van de Stad Antwerpen. Het hoofdgebouw van het crematorium staat genoteerd als vastgesteld bouwkundig erfgoed: <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/11594>. Het technische gebouw op perceel 461H werd daarin niet opgenomen.

3. Historische nota

Perken 15 en 16 zijn voor wat betreft de asbestemmingen op het Schoonselhof het oudste perk. Ontwerpen die bewaard worden in het kasteel dateren van 1974. In het ontwerp werd een strooiweide voorzien op perk 15 en aanpalend columbaria.

De strooiweide en columbaria werden opgetrokken nog voor het crematorium op de site aanwezig was. Dit paste in de nieuwe reglementering van het decreet op de begraafplaatsen van 1971, waarin ook de optie voor crematie werd voorzien. Toch was Antwerpen zijn tijd in feite nog wel vooruit – zeker omdat er zoveel nissen voorzien werden (de meeste gemeenten in Vlaanderen kenden slechts een kleine vraag voor asbestemmingen en legden aanvankelijk dan ook zeer kleine constructies en een erg bescheiden strooiweide aan). Het was dan ook al van bij de aankoop van het Schoonselhof duidelijk dat onder meer Schepen van Kuyck hier ook een crematorium wilde aanleggen¹.

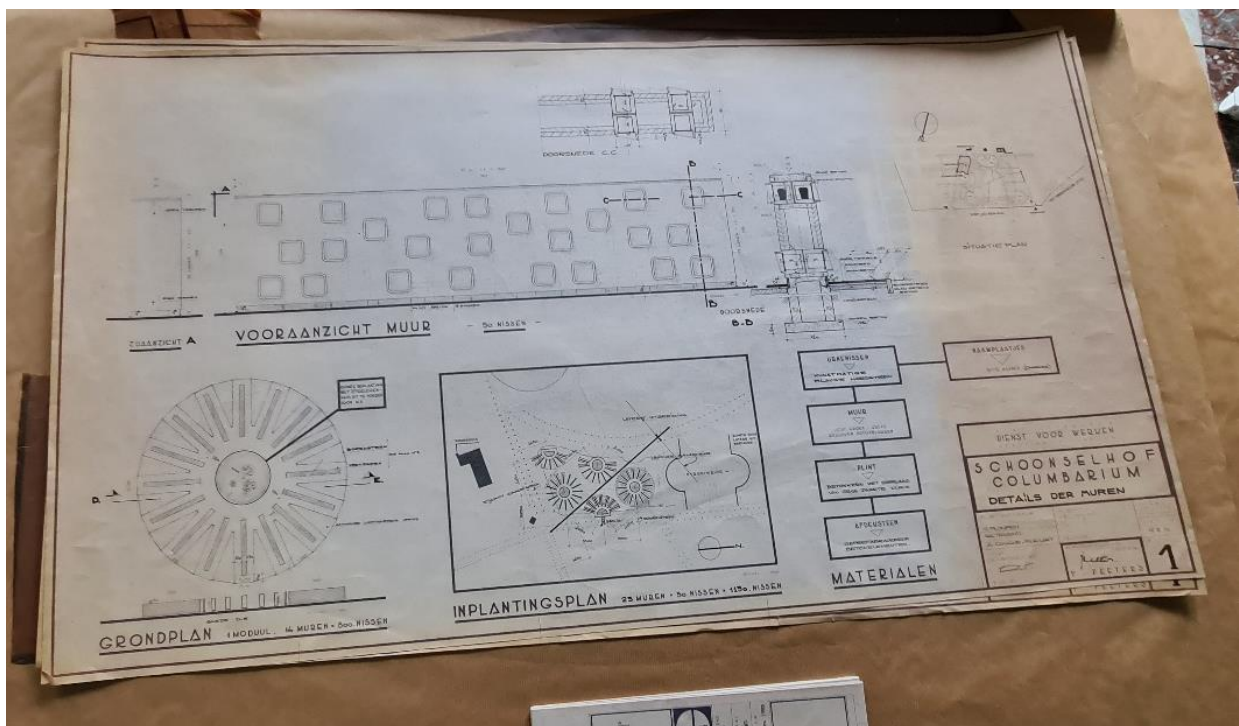
De nabijheid van crematoria in Nederland en de steeds toenemende vraag voor een crematorium en asbestemmingsmogelijkheden zal in Antwerpen zeker hebben meegespeeld, samen met de gesprekken die in de jaren 1970 volop vorm kregen om een intercommunale op te richten om een crematorium op Antwerpse bodem onder te brengen.

Het complex van columbaria op het Schoonselhof werd wel volledig ontworpen, maar de realisatie ervan gebeurde gefaseerd vanaf 1977 tot en met de jaren 1990. Het basisplan bestond uit een ontwerp met muren, dwars gerangschikt in een cirkelvormige (2) of halfcirkelvormige constructie (3). De grootste constructies werden voorzien van 16 muren met aan beide zijden ruimte voor 50 nissen. In totaal werd er bij aanvang gerekend op ongeveer 1150 nissen, zo leiden we af uit het plan. Ontwerpers van dienst waren J. Plompen, A. Gogghe, P. De Laet en F(erdinand). Peeters (de laatste was de hoofdarchitect van dienst en ligt begraven op ereperk R van het Schoonselhof). Uit de materialenlijst blijkt dat nagenoeg alle materialen bestonden uit beton. De oudste elementen staan dus in de onmiddellijke omgeving van de strooiweide.

¹ De Nieuwe Gazet 27-10-1911, pag 1 (BelgicaPress)

Figuur 1: de oudste strooiweide (perk 16) heeft een beperkte infrastructuur, maar is landschappelijk wel interessant (aansluiting bij de achterliggende oorspronkelijke Engelse tuin)

Figuur 2: grondplan en inplantingsplan voor het columbarium (d.d. 12/02/1974) (archief kasteel Schoonselhof)

Figuur 3: anno 2021 is de structuur van het columbarium nog steeds aanwezig. Heel wat nissen staan vandaag echter wel leeg, vermits er een uitdoofbeleid wordt gehanteerd sinds de komst van de nieuwe columbaria in perk 13.

De nissen van het columbarium hadden uitstekende randen in het eerste ontwerp. Dit is goed gedocumenteerd op onderstaande foto.

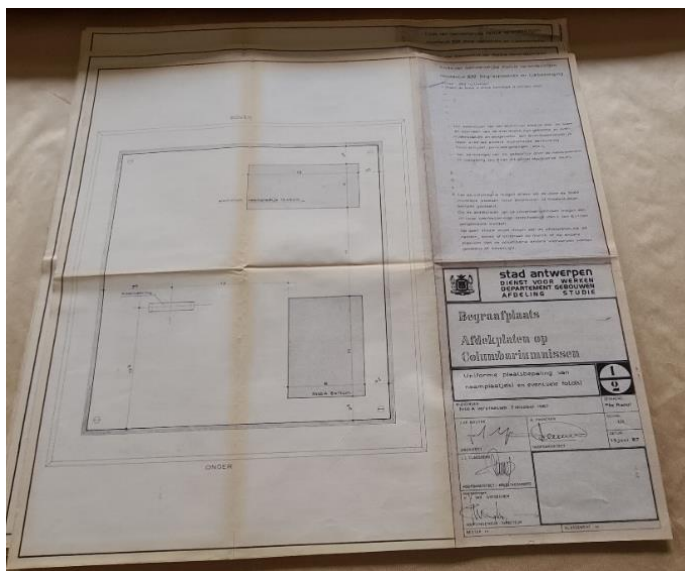

Figuur 4: foto NEG#21137 (collectie Felixarchief)

Figuur 5: foto NEG#21140 (collectie Felixarchief) documenteert de structuur van de strooiweide (perk 16)

In de jaren 1981 werden nieuwe afdekplaten ontworpen voor columbariumnissen in de Stad Antwerpen. Deze voorzagen in naamsvermelding, een kleine foto en een bloemenring (vaasjeshouder). Als we naar de nog ingevulde nissen kijken, zien we echter wel dat er nadien van dit ontwerp is afgeweken.

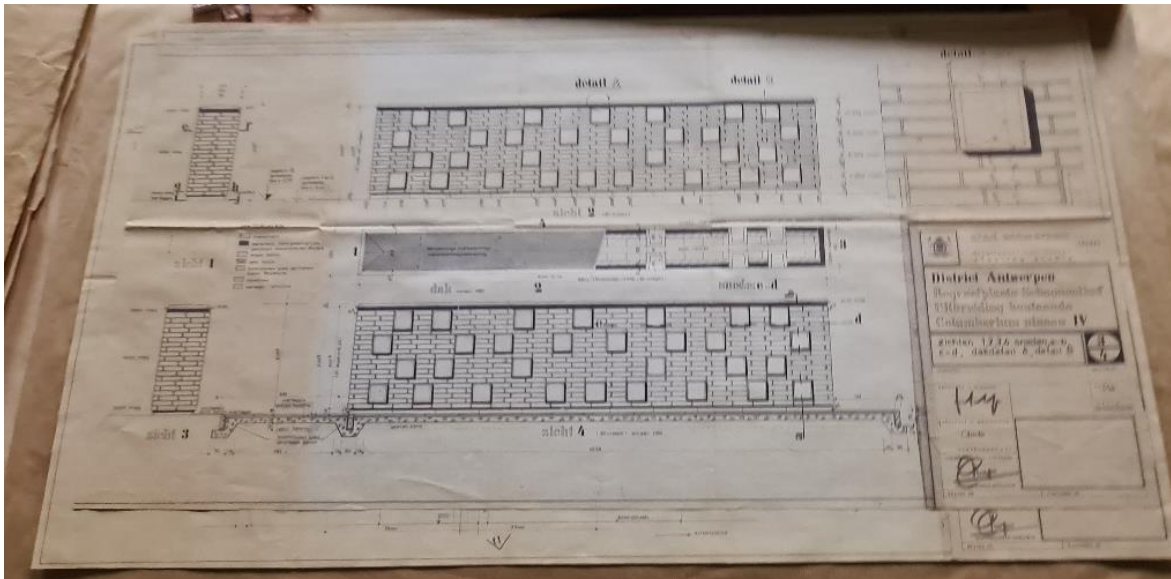

Figuur 6: ontwerp voor afdekplaten op columbariumnissen - Stad Antwerpen (architecten/ontwerpers: J. De Bruyne, L. Claessens, Van Ghyseghem, A. Francken), juni 1987 (met aanduiding voor plaats en afmetingen naamplaatje, foto en bloemenring)

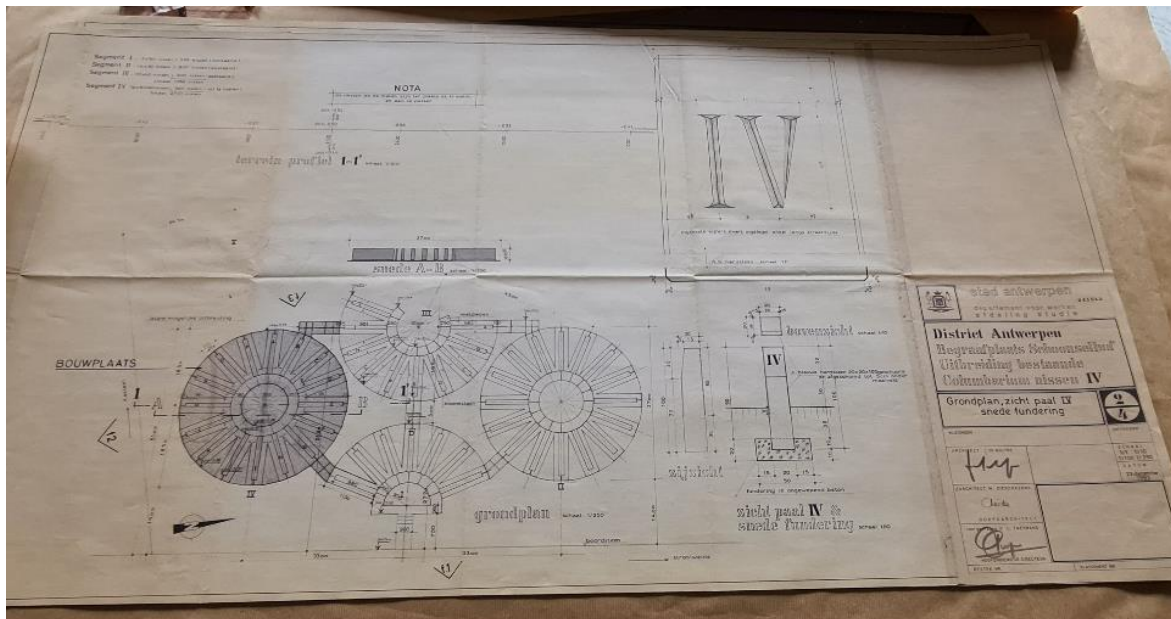

Figuur 7: het ontwerp van de afdekplaten werd gedocumenteerd op deze foto (DSC_0042 – collectie Felixarchief)

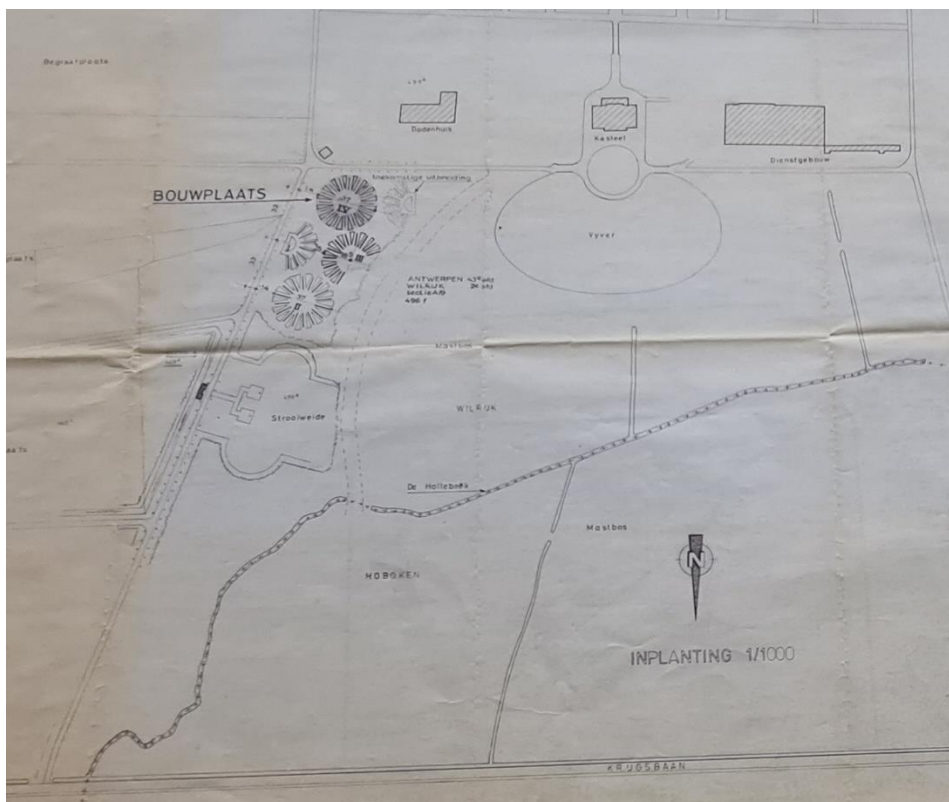
In ontwerpen van 1993 zien we dat er in de bestaande structuur werd verder gedacht. Een aanvulling, in de vorm van columbarium IV (volledige cirkel) werd toen gerealiseerd. Op het inplantingsplan zien we dat er nog gedacht werd aan een verdere uitbreiding (halve cirkel), deze werd echter nooit gerealiseerd.

Figuur 8: ontwerp voor uitbreiding bestaande columbariumnissen (nr. IV), december 1993, (architecten: J. De Bruyne, M. Dierckxsens, Taeymans)

Figuur 9: ontwerp (grondplan) anno 1993 (deel van plan 'uitbreiding bestaande columbariumnissen nr. IV'), december 1993, (architecten: J. De Bruyne, M. Dierckxsens, Taeymans)

Figuur 10: inplanting van bouwplaats 'IV'. Hierop zien we dat er nog gedacht wordt aan een toekomstige uitbreiding na het bouwen van het vierde onderdeel (die eventuele uitbreiding werd evenwel nooit gerealiseerd) (architecten: J. De Bruyne, M. Dierckxsens, Taeymans).

Figuur 11: huidige situatie (anno 2022)

In 1999 werd het tweede complex van strooiweiden aangelegd (op perk 14, vlak aan het crematorium). Deze was dus in de jaren 2000 veelvuldig in gebruik, maar werd intussen gesloten. De huidige structuur is wel nog aanwezig.

In 2011 was Antwerpen de eerste gemeente in Vlaanderen die een urnenbos opende in de vorm van een natuurbegraafproject (kort nadien gevolgd door Sint-Niklaas). Ook hier was Antwerpen dus een pionier voor deze nieuwe asbestemmingsmogelijkheid². Enkel begraving van composteerbare urnen is toegelaten, ornamenten niet.

² K. Abeels, Natuurlijk begraven. Toenemende belangstelling voor nieuwe manier van teraardebestelling, in, Groencontact, Vakblad voor Openbaar Groen, sep-okt 2015. Raadpleegbaar via: https://www.natuurenbos.be/sites/default/files/inserted-files/artikels_magazines_natuurbegraafplaatsen.pdf

Figuur 12: urnenbos, voorjaar 2021

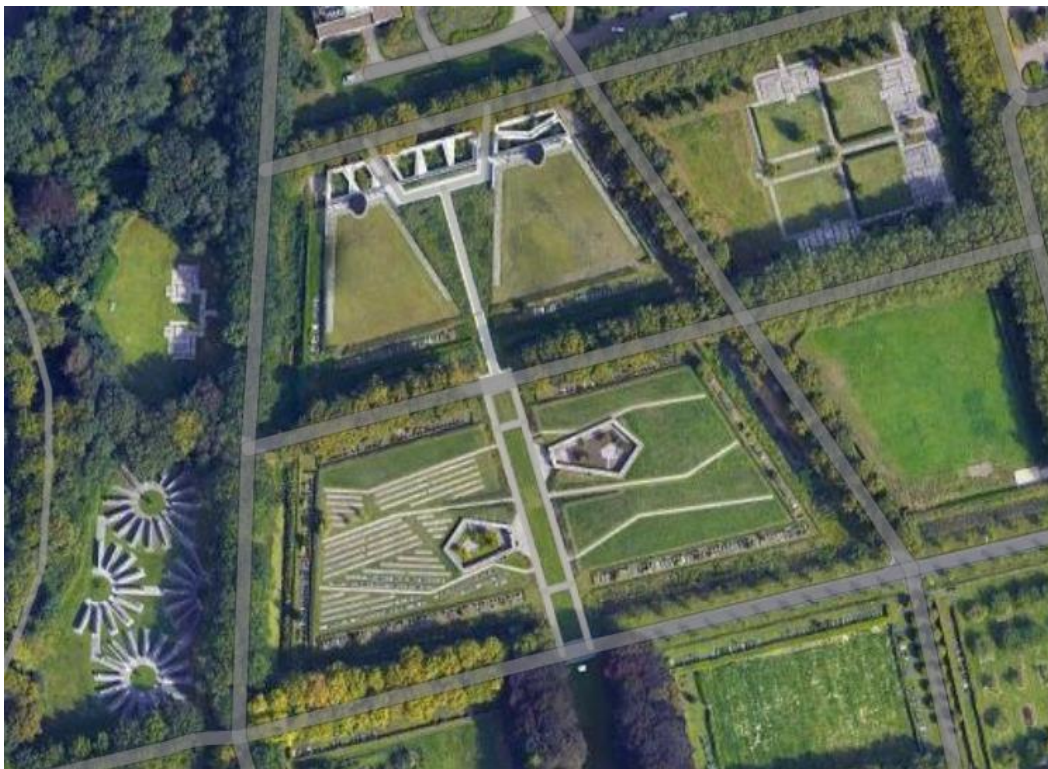
In oktober 2011 ontving het Schoonselhof de 'International Funeral Award'³. De nieuwste infrastructuur voor columbaria (en strooiweiden) werd geopend in 2020 na aanbestedingen en werken in de jaren 2010. Daarbij werden op perk 12 en 12a en later perk 13 (in zones b, c en d) nieuwe columbaria, strooiweides en urnenvelden ingericht. Architect/ontwerpers waren Kristoffel Boghaert en Benoît Fondu.

De komst van de nieuwe voorzieningen betekende ook de sluiting van de bestaande columbaria. Dit gebeurde met volgende opgave van redenen: "Het bestaande columbarium dateert van de jaren zeventig en is sterk verouderd en aan vervanging toe. Het bouwwerk is te laag aangelegd en veroorzaakt wateroverlast met drainages als noodzakelijk gevolg. Deze situatie is problematisch voor de nabestaanden, die het columbarium wensen te betreden. Bovendien biedt het huidige columbarium onvoldoende mogelijkheid tot persoonlijke rouwbeleving (bijvoorbeeld verpersoonlijking van de nis: plaatsen van planten, foto's, enz) of verblijfsmogelijkheid en geborgenheid om in alle rust te verpozen. Daarom is het noodzakelijk om een nieuw columbarium op te richten en tegemoet te komen aan bovengestelde problematiek"⁴.

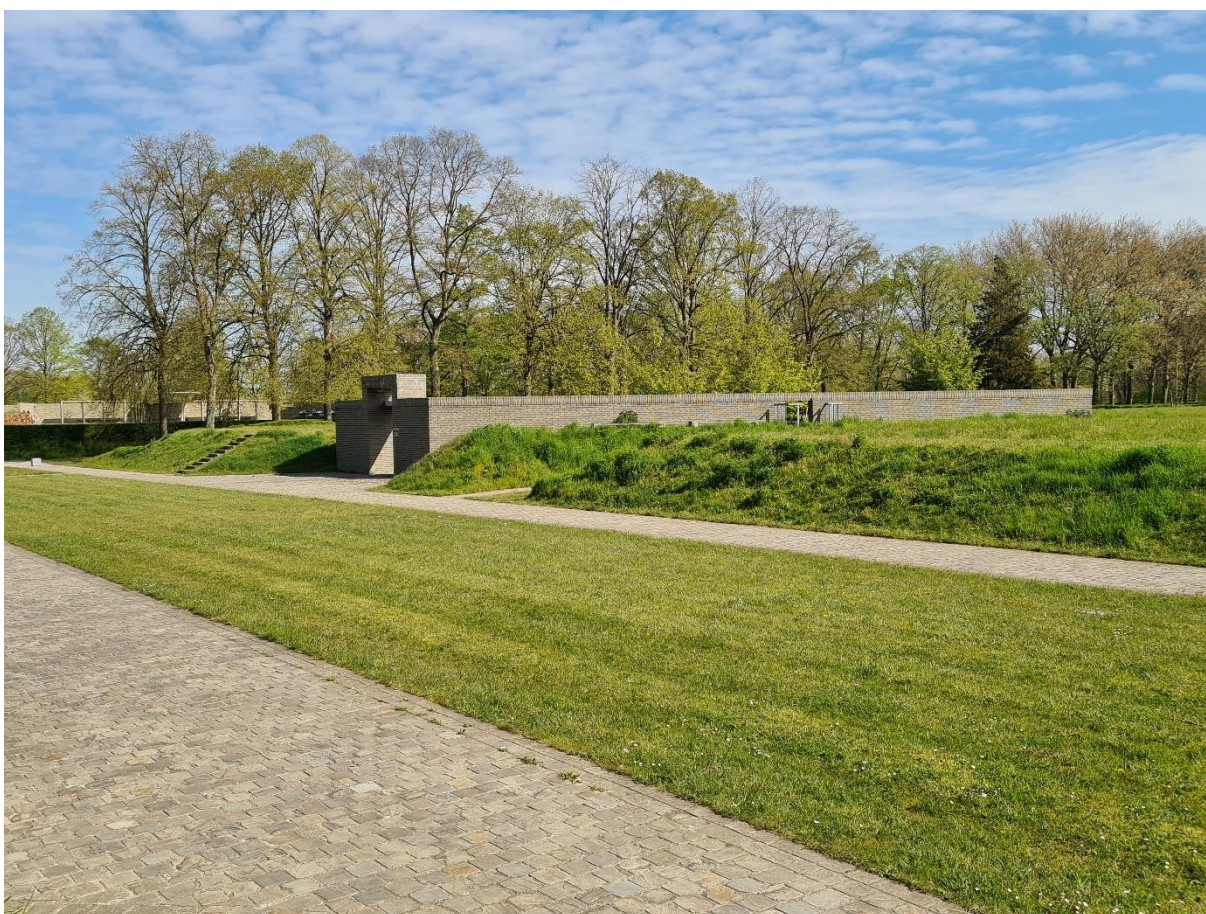
³ Urnenbos Schoonselhof krijgt International Funeral Award (I.F.A.), in, Het Nieuwsblad, 31/10/2011, raadpleegbaar via: https://www.nieuwsblad.be/cnt/bljde_20111031_016

⁴ Besluit CBS 22/08/2014:

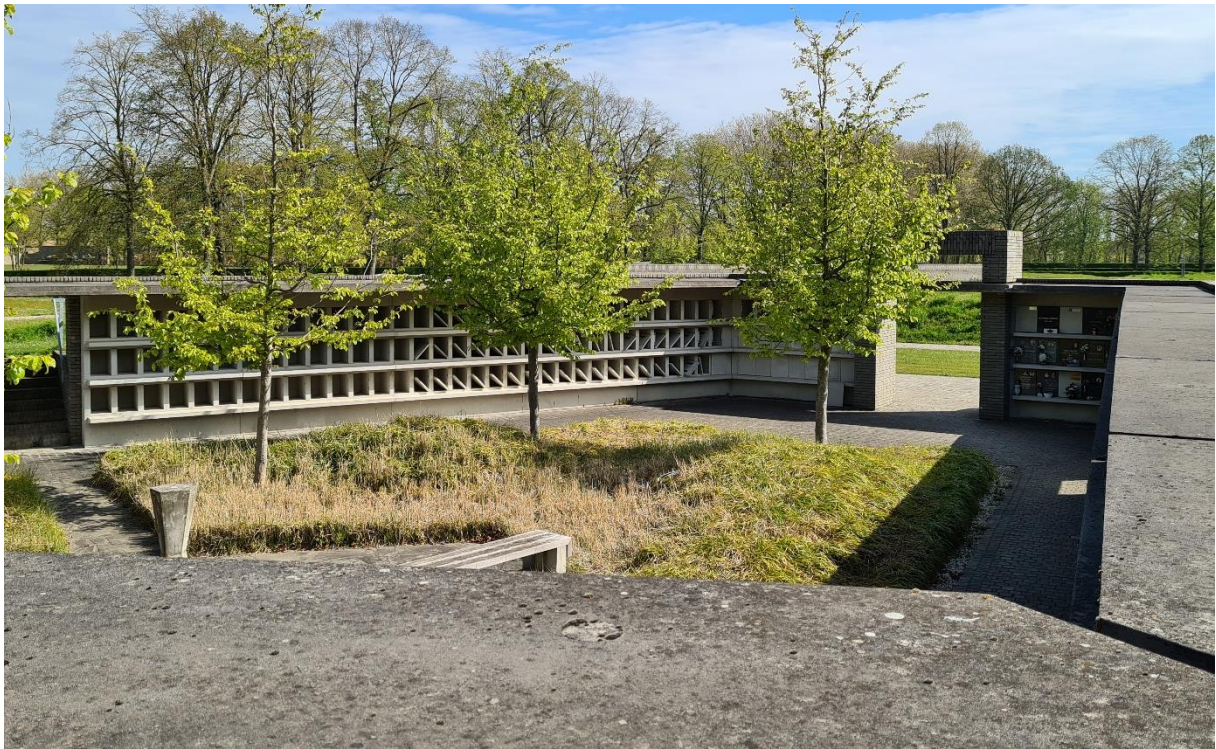
<https://ebesluit.antwerpen.be/zittingen/15.1005.2477.5167/agendapunten/21.0206.1851.3005>

Figuur 13: huidige situatie van de strooiweides, columbaria en urnenvelden (perken 12 tot 16) (foto: Google maps).

Figuur 14: columbarium perk 12 en verhoogde berm voor urnenvelden (deze laatste zijn hier nog niet in gebruik) (foto 2021)

Figuur 15: columbarium perk 12 (bovenaanzicht)

Figuur 16: columbarium perk 12. De nissen liggen vlak naast elkaar, en hebben een doorlopende legplank. Nabestaanden kunnen duidelijk een relatief vrij ontwerp kiezen, binnen de voorwaarden van materialen en afmetingen.

4. Inventarisatie en toestand

4.1. Strooiweide De Herder (perk 15): de eerste strooiweide

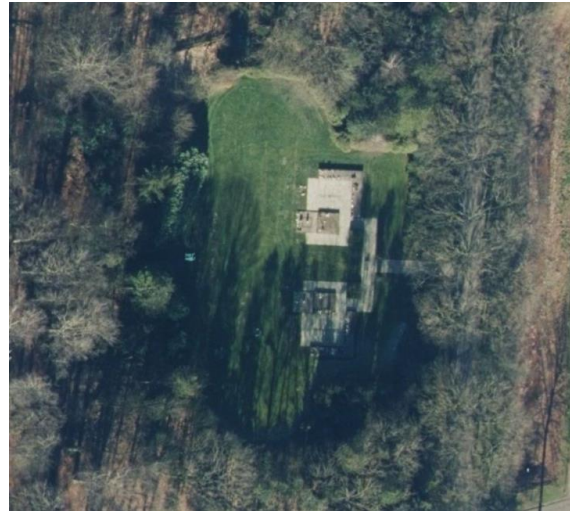
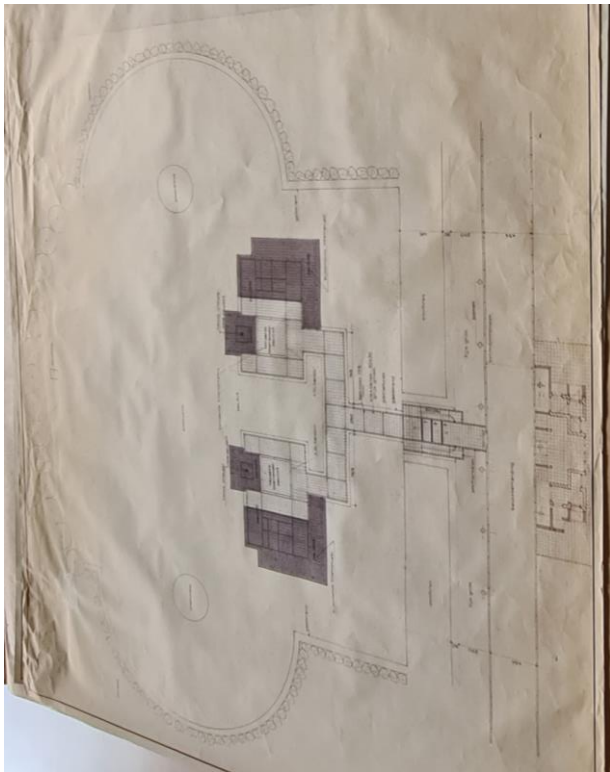

Strooiweide De Herder was de eerste strooiweide op begraafplaats Schoonselhof, en gezien zijn vroege datum van aanleg ook één van de eersten in Vlaanderen (nog voor de komst van het crematorium). In deze hoedanigheid vervulde ze dus een belangrijke functie bij de langzame introductie van crematie in Vlaanderen vanaf het einde van de jaren 1970.

Er zijn ontwerpplannen bewaard gebleven (ongedateerd), die ons inzicht geven in de oorspronkelijke vormgeving⁵.

⁵ Archief kasteel Schoonselhof, dossier strooiweide.

Figuur 17: kaart met ontwerp strooiweide (ongedateerd, archief kasteel), rechts (Google Maps) zicht op de huidige situatie, ingebed in het bos. De vorm en vormgeving van de ruimte zijn goed bewaard gebleven. (beide foto's: noorden bovenaan)

Deze laat ons de nog steeds bestaande lay-out zien, die de ontwerpvisie van de jaren 1970 zeer goed documenteert. Heel wat elementen hiervan zijn goed bewaard gebleven:

- De ruime toegangsweg
- Twee platformen waar nabestaanden afscheid kunnen nemen en bloemen kunnen neerleggen
- De ovaalvormige landschapsaanleg
- De omzoming met hoge beplantingen
- Ruimte voor een sculptuur

Rijen coniferen en brede hagen nemen het zicht op de algemene toegangsweg weg en geven een intiemer gevoel aan de ruimte. De ingang wordt gemarkeerd door twee verticale groenelementen (coniferen) en een zitbank in hout.

	
	Op de toegangsweg werden tegels in blauwe hardsteen tussen de kasseien gelegd. Het betreft hier tegels die verspreid over de ganse begraafplaats aangebracht werden, en verwijzen naar namen van dichters (vb. Alice Nahon, Pol De Mont, Wilfried Adams, e.a.) die op de begraafplaats begraven werden. Ook een gedicht van Max Elskamp staan op de tegels in dit deel. Het gaat hier echter niet om dichters die hier verstrooid werden.
	De platformen werden voorzien van kasseien (bestrating), betontegels (platformen waarop bloemen kunnen worden neergelegd) en boorden in blauwe hardsteen. Deze dienden ook als plek voor het laatste afscheid voor het verstrooien van de assen. Foto links boven: noordelijke platform Foto links onder: zuidelijke platform Foto onder: de strooiweide vanuit de lucht (orthofoto – meest recent - bron Geoportaal)

Naar analogie met het plaatje aan het urnenbos is bij de strooiweide een laag element voorzien dat de niet-betreedbare zone van de strooiweide voor bezoekers markeert.

Bronzen beeld van beeldhouwer Paul Landowski (1875-1961) met als titel 'De Herder' (1906)⁶. Het beeld behoort tot de collectie van het Middelheimmuseum, dat het beeld in bruikleen gaf.

Er zijn meerdere versies van dit beeld bekend (dat ook uitgevoerd werd als beeldengroep met als titel 'De Zonen van Caïn').

Een gelijkaardig beeld zou ook in Düsseldorf op een graf staan (familie Preis).

Een staander in blauwe hardsteen werd op beide platformen aangebracht. Hierop kan de urne geplaatst worden.

De grote grasvlakte is rondom omzoomd en achteraan omgeven door het achterliggende boslandschap.

In het oorspronkelijke plan werden geen verwijzingen gevonden naar specifieke plantkeuzes voor de omzoming van de strooiweide. Momenteel staat er een mix tussen inheemse planten en exoten, waaronder zowel bladverliezende als groenblijvende planten en bomen.

⁶ <https://search.middelheimmuseum.be/Details/collect/148234> (geraadpleegd op 30/08/2023).

Een infobord aan de ingang benoemt de ruimte.

Aan de ingang van de strooiweide staat ook een infobord met een link naar de wandeling 'Oorlogsverhalen op het Schoonselhof'.

Op het perk werden in de loop der jaren de assen van meerdere tienduizenden mensen verstrooid. Een precies aantal is evenwel niet gekend. Een zeer beperkte lijst (en zeker niet exhaustieve lijst) van bekende namen is opgenomen in de inventaris www.schoonselhof.be (vzw Grafzerkje).

Daarin vinden we enkele bekende namen zoals:

- Ivonne Lex (actrice)
- Mathilde Schroyens (eerste vrouwelijke burgemeester van Antwerpen)
- Regine Beer (één van de laatste Belgische overlevenden van concentratiekamp Auschwitz-Birkenau)
- Renaat Braem (architect)
- Hugo Van Kuyck (Architect)

4.2. Strooiweide Platanendreef (perk 14)

De strooiweide in perk 14 ligt buiten de perimeter van het geldende beheersplan. Ze draagt evenwel ook nog flink wat geschiedenis met zich mee. Ondertussen werd ze echter wel gesloten. Deze strooiweide kende vier platformen waarop kon verstrooid worden. De oude strooiweiden worden momenteel extensief beheerd. De vormgeving van de platforms sluit aan bij die van strooiweide De Herder.

4.3. Gedenkzuilen

Nabij het crematorium zijn er gedenkzuilen opgetrokken door de crematoriumbeheerders die gedurende een periode tijdens de jaren '90 instonden voor het concessiebeheer van het asbestemmingsgebied. Sinds de vernieuwing van het gebied voor asbezorging werden er nieuwe muren voorzien voor herdenkingsplaatjes met namen van overledenen. Deze zwarte zuilen zijn volledig uitdovend.

Deze zuilen liggen bovendien buiten de perimeter van het voorliggende beheersplan. Toch hebben ze uiteraard een link met de strooiweiden, vermits het hier om namen van mensen gaat die op de begraafplaats verstrooid werden.

De oudere zuilen (zie foto) zullen uitdoven en verwijderd worden, ook om plaats te maken voor de aanleg van een nieuw crematorium.. Hier kunnen nabestaanden een naamplaat laten aanbrengen (betalend en beperkt in tijd). Ook aan de nieuwe columbaria is er een mogelijkheid om naamplaatjes op te hangen.

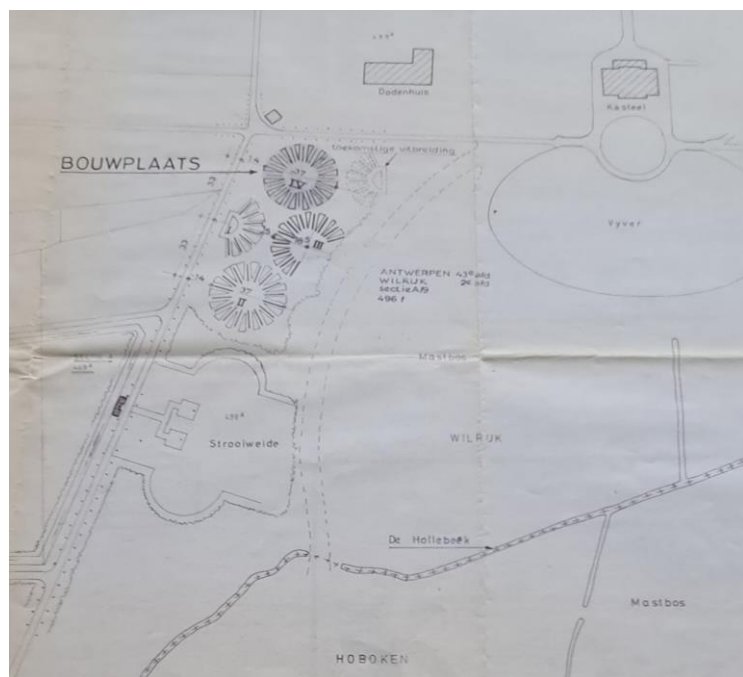

Figuur 18: gedenkzuilen nabij het crematorium

Figuur 19: gedenkplaatjes aan de buitenzijde van de nieuwe columbaria

4.3. De oude columbaria

Figuur 20: foto links: orthofoto Geoportaal (2023); plan rechts: detail uit ontwerpplan De Bruyne – opgelet: de oriëntatie staat hier zuid-noord (zuiden bovenaan). We behielden echter deze richting, omwille van de leesbaarheid van het plan.

Het oudste columbarium (jaren 1970) herbergt vandaag helaas geen graven meer uit de vroegste beginperiode. De termijnen van deze graven 25 en 30 jaar zijn verstreken en er is geen inventarisatie gebeurd (de termijnen vervielen ook nog voor de komst van de nieuwste wetgeving op de begraafplaatsen, waarin inventarisatie voor steden en gemeenten verplicht werd in het kader van erfgoedbeheer). Vandaag is het oudste graf dat we terugvinden een graf uit 1980, ook enkele graven uit de jaren 1980 vinden we nog terug (in columbarium I, constructie A). Het verdient aanbeveling de weinige graven uit deze periode verder te inventariseren en onder te brengen in een klein erfgoeddeel in de nieuwste columbaria (reden: zie bouwfysische toestand columbaria).

In de columbaria I-IV vinden we geen nissen meer die nog volledig refereren aan de eerste ontwerpen, wel aan de latere. Ook de afdekplaten die in de jaren 1980 werden ontworpen komen nog voor. Het verdient ook hier aanbeveling om enkele van deze graftekens te documenteren.

Na het verstrijken van de huidige graftermijnen zal dit columbarium in onbruik worden gesteld. Daardoor zijn vandaag veel nissen leeg, en beseffen we dat veel symboliek en sociale geschiedenis verloren is gegaan. Inventarisatie van graftekens die einde concessie/graftermijn zijn is vanaf nu dus erg belangrijk en moet als maatregel opgenomen worden in de looptijd van het beheersplan. De planning voorziet momenteel een uitdoofscenario:

- hernieuwing enkel mits overbrenging;
- op korte termijn (2023 of 2024) afbraak van eerste segmenten die leeg zijn;
- uitdoofscenario tot 2033;
- en dan een ambtelijke overbrenging van de laatste 35 stuks op kosten van het bestuur

De oudste graven zijn momenteel (allen gelegen op I,A). het betreft geen graven van personaliteiten. Deze columbariumnissen zijn nog bedekt met marmeren platen. Graven in dit onderdeel van het columbarium dateren van 1980-1987.

	Anoniem? Graf 1980
---	---------------------------

	Rollenberg (1891) In slechte staat
	Verkest (1984)

Het ontwerp van de platen uit de jaren 1980 is in heel wat nissen nog goed zichtbaar, met een opgeplakt namenplaatje, een foto (hier komt vaak een foto in kunststof voor), en een bloemenring (al dan niet met door nabestaanden gekozen vaasje)

Recentere nissen werden in heel diverse materialen afgesloten, van graniet, tot metaal en zelfs doorzichtig glas. In deze columbaria vinden we ook graven van diverse gemeenschappen in Antwerpen terug die we kunnen herkennen aan vormgeving, schriftuur, symboliek of juist de sterke soberheid.

Uitzonderlijk zijn de graven met artistieke vormgeving, zoals dat van kunstschilder Rik Bettens (overleden 2002).

Bouwfysische toestand

Het bestaande columbarium is goed gedocumenteerd qua ontwerp. Helaas zien we vandaag sporen van ernstig betonrot in deze constructies (die ook grotendeels daardoor vervangen en uit gebruik werden gesteld). Op zeer korte termijn zal het bewaren van deze elementen bijzonder moeilijk worden, de bouwfysische toestand van deze columbaria is ronduit slecht. Dit heeft ook gevolgen voor de rouwbeleving van de families die nu nog hun doden hier komen herdenken.

Er zijn nog enkele constructies in iets betere staat die eventueel in de toekomst als erfgoedelement kunnen worden overwogen. We verwachten echter – gezien de aard van de constructie en de toestand van het betonijzer (zowel in de nissen als in de muren zelf) – dat betonrot ook hier ernstig om zich heen zal beginnen grijpen. Het valt dus zeker te overwegen om deze volledig constructies weg te nemen (ook omwille van veiligheidsissues) en na te denken over een erfgoedsectie in de nieuwste columbaria waarnaar de graven kunnen worden overgebracht.

	Betonrot grijpt om zich heen in de nissen, en heeft ook gevolgen voor de dekplaten en stabiliteit
	Het buitenste parement in betonstenen vertoont ernstige breuken en barsten, die door ijzeroxidatie ontstaan zijn. Dit geeft op relatief korte termijn ernstige problemen voor veiligheid en stabiliteit
	De bovenzijde van de muren is in bijzonder slechte staat, waardoor er veel waterinsijpeling is in de onderliggende constructies

De buitenste randen van de nissen brokkelen sterk af, eveneens door problemen met de betonkwaliteit van de nissen.

4.4. Nieuwe asbestemmingsperken met columbaria, strooiweiden en urnenveld (perken 12, 12a, 13, 13a)

De nieuwe voorzieningen op het Schoonselhof voor asbestemmingen liggen op de perken 12, 12a, 13 en 13a. Deze zijn momenteel nog té jong om als funerair erfgoed in aanmerking te komen. Er dient evenwel rekening gehouden te worden met een inventarisatie op het ogenblik dat de eerste termijnen/concessies verlopen.

We zien wel dat hier een nieuwe – 21ste-eeuwse – symbolentaal ontwikkelt. Inventarisatie zal dus zeker interessante elementen opleveren in de toekomst, zowel in de urnenvelden als in de columbaria.

Momenteel is er nog veel lege ruimte in deze columbaria.

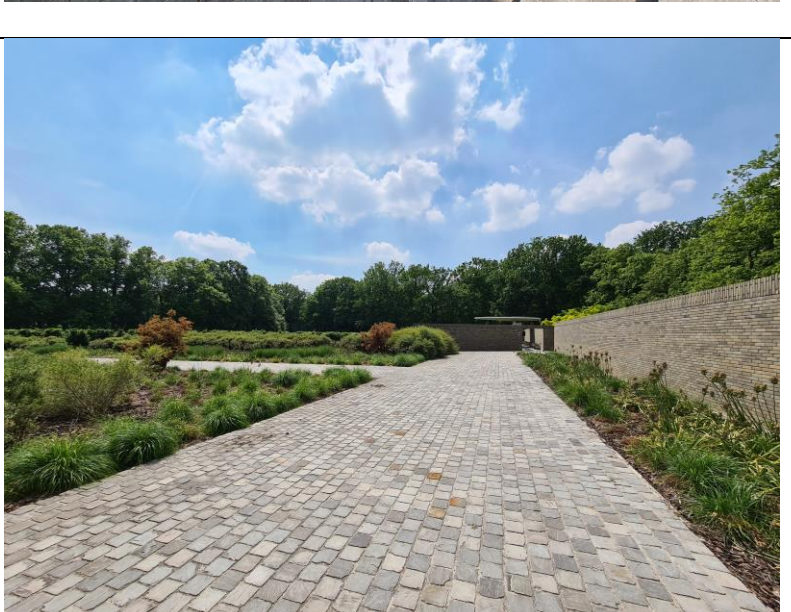
	Urnenvelden (perk 12)
	
	Overzicht van de nieuwe asbestemmingszone (brede gang tussen perken 12, 13 en 12a en 13a)

Binnenzicht van een nieuw columbarium (perk 12a), met in het midden een groenzone. Op de grafplaten vinden we tal van recente symbolen.

Zicht op één van de nieuwe strooiweides. De inrichting gebeurde met breukstenen, er zijn legplanken voor bloemen en een overdekt gedeelte als afscheidsruimte

		
	Een groot trappencomplex geeft toegang tot de strooiweiden die hogerop liggen.	
	Aan de zuidzijde ligt een brede toegangsweg, die geflankeerd is door een zone met recente beplantingen.	

5. Erfgoedwaarden

De eerste vormen van asbestemmingsperken op het Schoonselhof vertegenwoordigen een historische waarde. Zeker de strooiweide De Herder is aangelegd als één van de vroegste exemplaren in Vlaanderen, volgend op het destijds nieuwe Belgische decreet op lijkbezorging en begraafplaatsen dat ook in asbestemmingsmogelijkheden voorzag.

Ook het oude columbarium vertegenwoordigt die historische waarde, al is de bouwfysische toestand van deze constructies niet verdedigbaar voor behoud. Het verdient wel aanbeveling om deze constructies te documenteren aan de hand van de bestaande plannen en dossiers. Deze ontwerpen documenteren de tijdsgeest waarin de nieuwe columbaria werden ontworpen en de noden die men aanvankelijk voorzag voor de nabestaanden.

In de toekomst zullen ook de nieuwe columbaria een belangrijke architecturale waarde opbouwen, omwille van de prijzen die het ontwerp kreeg en de voorbeeldrol die de ontwerpen hadden in de ontwikkeling van crematiecultuur in Vlaanderen bij de start van de 21ste eeuw.

6. Visie en doelstellingen

6.1. Knelpunten en kansen

Knelpunten

- De staat van de oude columbaria is slecht. Afbraak dringt zich op. De eerste bijzettingen in dit columbarium zijn ondertussen op enkele na volledig verdwenen
- Enkele onderdelen van de asbestemmingsperken vallen uit de perimeter van het beheersplan
- De nieuwe asbestemmingsperken zijn nog te jong om volwaardig op te nemen in de scope van dit beheersplan. Toch zal inventarisatie op latere termijn nodig zijn (vb. binnen 10 à 15 jaar, wanneer concessies zullen vervallen).

Kansen

- In de nieuwe columbaria is nog veel plaats. Hier kan een erfgoedplek (columbarium) voorzien worden, zodat graven die moeten verdwijnen (vb. door afbraak van de oude columbaria) alsnog hier kunnen worden bijgezet. Duiding kan hier voorzien worden.
- De oudste strooiweide heeft een sterk landschapspotentieel en een sterk erfgoedverhaal. Dit kan verder worden uitgewerkt in ontsluitingsinitiatieven rond crematie.
- Er zijn nog volop nieuwe vormen voor asbestemming in ontwikkeling. Deze kunnen op termijn nog geïntegreerd worden in de ruimte van het Schoonselhof.

6.2. Visie

Crematie is anno 2023 de meest populaire vorm van lijkbezorging in de meeste steden en gemeenten. Meer nog, we zien dat het potentieel nog steeds groeit. Crematie genereerde ook een enorme mogelijkheid aan asbestemmingsmogelijkheden, die mogelijk ook een deel van het succes van crematie verklaren. Het continueren van de grote diversiteit aan asbestemmingsmogelijkheden op het Schoonselhof (en bij uitbreiding op alle begraafplaatsen in Antwerpen) is een belangrijke aandachtspunt voor de volledige looptijd van dit beheersplan. De huidige keuzemogelijkheden zijn reeds groot – en groter dan in veel andere Vlaamse gemeenten. Antwerpen biedt bijzonder veel keuzemogelijkheden aan, met zelfs mogelijkheden voor het urnenbos en afscheid aan de Schelde). In de toekomst blijft het echter ook belangrijk om nieuwe mogelijkheden te blijven onderzoeken indien daar vraag voor is, vermits rouwcultuur en ook de omgang met assen steeds in beweging is.

Van toenemend belang is daarbij de rouwbeleving voor de nabestaanden. Er wordt ingezet op het verder versterken van een kwaliteitsvolle rouwbeleving in een gepaste omgeving bij de aanleg de nieuwe crematoriumomgeving. Aansluiting bij het bestaande (erfgoed)landschap is daarbij van groot belang. Ook het genereren van nieuw (crematie)erfgoed mag daarbij niet vergeten worden. Groen, verstillend en ruimte voor rouw staan centraal, het erfgoedlandschap heeft een allesomvattende én ondersteunende functie daarbij. Het Schoonselhof genereert niet alleen nieuwe plekken voor asbestemming, het bewaart en koestert ook de oude plekken, zodat de geschiedenis van crematie – die voor Antwerpen en het Schoonselhof erg belangrijk is – zeker niet verloren gaat. Er is dus aandacht voor deze geschiedenis en de manieren waarop het crematiegebeuren (vb. de eerste strooiweide) in het landschap van het Schoonselhof destijds werd ingebed.

Er wordt ingezet op inventarisatie – ook van het crematie-erfgoed – met aandacht voor het in kaart brengen van de aanwezigheid van belangrijke personaliteiten en bijzondere vormgegeven graftekens. Deze zijn dan wel beperkter in vorm en grootte, ze vormen evenzeer een tijdsbeeld naar de toekomst toe. Er dient nagedacht te worden over een plek waar deze graftekens als (crematie)ereperk of ingebed in een herdenkingsmuur/monument/plek kunnen worden ondergebracht. Er is aandacht voor het erfgoed van vandaag en van de (nabije) toekomst.

Asbestemmingsmogelijkheden worden ook reeds mogelijk gemaakt bij vb. hergebruik van oude grafkelders. Het verdient aanbeveling om dit zeker te continueren, zodat heel wat van het aanwezige (begraaf)erfgoed ook bewaard kan blijven met dank aan crematie. Daar waar nodig kan in bepaalde kelders zelfs de voorkeur gegeven worden aan een nieuwe functie als plek voor asbestemming i.p.v. begraving.

De mogelijkheid om in te spelen op nieuwe trends moet evenwel mogelijk blijven, ook binnen het erfgoedverhaal van het Schoonselhof mag er nieuw funerair erfgoed ontstaan. Er is onder meer behoefte bij nabestaanden van overledenen waarvan er geen rustplaats meer bestaat. Er wordt ingezet op herdenkingsplaatsen waar mensen enkel kunnen ontmoeten en kunnen rouwen in deze context (naar het voorbeeld van de Minneslund plekken in Scandinavië).

Naar de toekomst toe lijkt het crematorium van Antwerpen het voortouw te zullen nemen om ook resomaties mogelijk te maken. Belangrijk is dat ook na resomatie er stoffelijke resten zullen overblijven en dus de creatie van gepaste rustplaatsen aan de orde zal zijn. Het asbestemmingsgebied zoals dat is gerealiseerd op de behoefte van de bezorging na crematie, zal evengoed dienst doen als bezorgingsplaats na resomatie.

De urnenvelden hebben vandaag nog ruimte, binnen de looptermijn van dit beheersplan zal mogelijk verder gezocht moeten worden naar mogelijkheden voor uitbreiding. Zolang het mogelijk is zal er

echter ingezet worden om de zone zo goed mogelijk in gebruik te houden, door het behoud van het bestaande roulatiesysteem van einde termijn en verlenging van (nieuwe) concessies. Het begraafbos zal eveneens op termijn aan uitbreiding toe zijn. Momenteel wordt er gedacht aan de zone spiegelend aan de huidige locatie (aan de andere zijde van de Franse tuin). Hier dient eerst wel nog voldoende onderzoek te gebeuren naar de gezondheid van de omliggende beukenbomen. Deze staan immers vandaag sterk onder druk van het klimaat en hebben bovendien een grote leeftijd, waardoor er op termijn problemen kunnen ontstaan die gelijkaardig zijn aan die van het Sterrenbos. Het natuurbegraven is in ieder geval wel op zijn plaats in de groene en verstilde landschap van het Schoonselhof.

6.3. Doelstellingen

1. Inzetten op het belang van crematie als een onderdeel van erfgoedzorg, met onder meer de aanleg van een erfgoedzone in het nieuwe columbarium, zodat te bewaren graven/graftekens naar hier kunnen worden overgebracht en samengebracht. Daar aan gekoppeld: blijven inzetten aan rijk aanbod asbestemmingsmogelijkheden (erfgoed van de toekomst)
2. Inzetten op inventarisatie van graftekens die ‘einde termijn’ zijn, zodat jaarlijks kan nagekeken worden welke crematie-graven van belang zijn in het kader van funerair erfgoed.
3. Inzetten op ontsluiting van het erfgoedverhaal rond crematie: voorzien van informatie bij de nieuwe erfgoedzone én bij crematie-erfgoed elders op het Schoonselhof
4. Aanleggen van nieuwe zones voor herdenking, naar het voorbeeld van de Scandinavische “Minneslunden”. Hier kan ruimte voorzien worden om ook mensen te herdenken wiens assen op de strooiweides verstrooid werden (en van wie er dus geen graf meer bestaat)
5. Behoud van de oude strooiweide als historisch relict voor de start van crematie-erfgoed in Antwerpen (en bij uitbreiding als vroeg voorbeeld in Vlaanderen)
6. Eventuele veiligheidsrisico’s wegnemen inzake de oude columbaria

7. Maatregelen

1. Creatie erfgoedzone in nieuw columbarium
2. Overbrengen te bewaren graven en naamplaten
3. Inventarisatie nieuwe columbaria en urnenvelden bij einde termijnen van graftermijnen en concessies
4. Behoud oudste strooiweide als erfgoedzone en blijvend inzetten op ruim aanbod asbestemmingsmogelijkheden
5. Informatieborden aanbrengen bij erfgoedzones (oude strooiweide en erfgoedzone in columbarium)
6. Afbraak oude columbaria
7. Onderzoek naar mogelijkheden voor aanleggen van nieuwe herdenkingsruimte(n) naar voorbeeld “Minneslunden” (mogelijk met incorporatie van vraag naar vervanging schuilhuisjes)
8. Aanleggen van nieuwe herdenkingsruimte(n) naar voorbeeld “Minneslunden”

8. Opvolging en evaluatie

Zie centrale nota